

Mehriban Mikayılova
memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
(Azərbaycan)

1960-1980-Cİ İLLƏRDƏ M.Ə.HÜSEYNOVUN MEMARLIQ YARADICILIĞI

19 aprel 2015-ci ildə Azərbaycanın tanınmış memarı və memarlıq tarixçisi, akademik, SSRİ xalq memarı M. Ə. Hüseynovun anadan olmasının 110 illiyi tamam olmuşdur. Azərbaycanın Sovetlər birliyi memarlıq inkişafının bütöv bir dövrü bu tanınmış memarın yaradıcılığı ilə bağlıdır. 1930-cu illərin ortalarında klassik və milli özünəməxsusluğa müraciətlə başlayan M. Hüseynovun memarlıq yaradıcılığının novator xətti əsasən 1960-1980-ci illərə təsadüf edilir. Məhz bu dövrdə bir sıra adət edilmiş üslublardan imtina edən respublika memarları yeni layihələndirilən bina və qurğularda müasir obraz axtarmağa cəhd edirdilər. Həmin dövr neoklassisim və tarixiçilikdən texnikanın yeni nailiyyətlərinə, müasir materialların tətbiqinə və yeni şəhərsalma həllərinə əsaslanan keçid dövrü idi. Öz layihələndirmə təcrübəsində memar geniş miqyaslı funksional və estetik məsələləri həll edərək, yerli memarlığa öz əvəzolunmaz tövhəsini gətirmişdir. Ölkənin müasir memarlığının inkişafında M. Hüseynovun yaradıcılıq rolu inkaredilməzdir.

1960-1980-ci illərdə M. Ə. Hüseynovun memarlıq fəaliyyəti nəticəsində Bakı şəhəri yeni görkəm əldə etmiş və müasir tikililərlə zənginləşmişdir. Həmin illərdə memarın sadə, qənaətçil, müasir texnikanın imkanlarından istifadə edən yeni yaradıcılıq xətti formalaşmışdır. Məhz M. Hüseynovun yaradıcılığı sayəsində fərdi simaya malik olan iri ictimai binalar Bakının mərkəzi hissəsinin memarlıq ifadəliyini yaratmışdır. Bu binaların memarlığı bir sıra maraqlı memarlıq həlləri ilə səciyyəvidir. İlk növbədə burada milli memarlıqla müasir ifadəlik vasitələrinin vəhdətli uclaşmasını, ictimai binaların sosial əhəmiyyətini, ətraf mühitdə onların funksional rolunu vurğulayan memarlıq prinsiplərini qeyd etmək yerinə düşərdi.

M. Hüseynovun sözü gedən dövr yaradıcılığının ən mühüm ictimai obyektləri metropoliten stansiyaları, Rabitə qovşağı - Baş poçt idarəsinin binası və çox təəssüf ki, hal-hazırda sökülmüş üç mehmanxana ("Moskva", "Azərbaycan" və "Abşeron") binalarıdır.

Bakı şəhərinin dağüstü rayonunda, 80 metr dəniz səviyyəsindən yuxarıda, Nərimanov (hal-hazırkı Parlament) prospekti ilə Mehdi Hüseyn küçəsinin kə-

sişməsində yaranan üçbucaq ərazidə yerləşmiş “Moskva” mehmanxanasının binası (1967-1978) müəyyən dərəcədə yerləşdiyi sahənin relyefini təkrarlayaraq, birmərtəbəli və yuxarıya millənən çoxmərtəbəli həcm-lərdən ibarət iki həcmi təzadı ilə sanki yerləşdiyi təpəni tamamlayırdı (şəkil 1). Baş korpusun həcmi və istiqamətlənməsi onun şəhərin müxtəlif nöqtələrinin maraqlı rakurslarından, xüsusən də sahilədən və dənizdən qavranmasına imkan verirdi. Hündür həcmi memarlıq görkəminin əsasını binanın əhatələyən balkon-eyvanlar təşkil edirdi.

Şəkil 1. “Azərbaycan” mehmanxanasının binası

Anodlaşdırılmış metal tətbiq edilən çərçivələr, binada üzlük kimi tətbiq edilən açıq-boz rəngli mərmər və eyvanların naxışlı şəbəkəsi sanki mehmanxana binasının hündür həcminə xüsusi çəkisizlik verirdi. Sahə üzərində yayılmış birmərtəbəli həcm hündürmərtəbəli həcm üçün təməl təşkil edərək, daha möhtəşəm formalarda həll edilmişdir. Bu həcmi yarımdayrəvi şəkildə tamamlanması yerin relyefi ilə ahəngdarlıq təşkil edirdi.

Mehmanxananın baş girişi şərq tərəfdən nəzərdə tutulmuş, oradan şəhərə gözəl mənzərə açılırdı. Binanın birmərtəbəli həcmində yay günlərində istirahət məqsədinə xidmət edən kiçik, yaxşı abadlaşdırılmış və yaşıllaşdırılmış daxili həyətin ətrafında qruplaşan ictimai təyinatlı yerləşgələr yerləşmişdir. Mehmanxananın hündür mərtəbəli hissəsində yerləşən nömrələrin hər-birində buxtaya və şəhərə gözəl mənzərə açılan geniş eyvan-balkonlar nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycanın xalq rəssamı T.Nərimanbəyovun rəngarlıq əsəri ilə bəzədilən və daxili həyətdə açılan rəngarəng foye bura gələnləri sanki restoran və banket salonlarına yönəldirdi. Restoran salonu yarımdayrəvi formaya malik idi və başdan-başa şüşələndiyi səbəbdən, ətraf landşaftla üzvü əlaqə yaradırdı. Salonun daxili həyətdə istiqamətlənən başdakı divarı qarşısında estrada yerləşən rəngarəng vitrajla bəzədilmişdir. Zəngin tavan çılçırağı, mərkəzdə saxələnlənən qızılı işıq zənciri bu salonun əsas dekorativ elementlərindən idi.

«Azərbaycan» və «Abşeron» mehmanxana binaları şəhərin baş meydanı olan «Azadlıq» meydanının mühüm komponentlərindən idi. Bu tikililərin həcm həlli böyük meydan məkanının məhdudlaşdırılması və cəmləşməsi ideyasına xidmət edirdi. Hökumət evinin möhtəşəm plastikası ilə təzad təşkil edən

Şəkil 2. «Azərbaycan» mehmanxanasının binası

kompozisiyaları və plastikaları, xeyli hündürlüyə malik olan bu binalara meydanın ahəngdar görünüşünə səbəb olan yüngüllük və zəriflik bəxş etmişdir.

Tikintisi 1975-ci ildə başa çatmış 1200 yerlik nəzərdə tutulan «Azərbaycan» mehmanxanasının binası Neftçilər prospektinin Azadlıq meydanına çıxan bucağını nəzərə çarpdıraraq, iki həcmə təzadı vasitəsi ilə həll edilmişdir (şəkil 2).

Mehmanxana binasının 17-mərtəbəli həcmi Azadlıq meydanına, yan 12-mərtəbəli həcmi isə -Nəfçilər prospektinə və Dənizkənarı bulvara yönəlirdi. Həyət tərəfdən bu həcmələrə ikimərtəbəli mətbəx bloku birləşirdi. Hər iki korpus birinci mərtəbələrin irimiqyaslı həcmələri ilə birləşirdi. Mehmanxana binasının qarşısında fəvvarəli yaşıl bağça salınmışdır. Bütün nömrələr əlverişli təchiz olunmuşdur, onların hər biri üçün geniş yay eyvanları nəzərdə tutulmuşdur. Mehmanxana binasının birinci iki mərtəbəsində ictimai təyinatlı yerləşmələr, sonuncu mərtəbəsində böyük kafe və 300 nəfərlik kinozal yerləşmişdi. Binanın damında şəhərə və dənizə gözəl mənzərə açılan müşahidə meydançası nəzərdə tutulmuşdur.

Azadlıq meydanının mərkəzində yerləşən Hökumət evinin möhtəşəm plastikası ilə təzad şəklində həll edilən binanın xarici görkəminin formalaşmasında onun bütün mərtəbələrini əhatə edən zərif eyvanlar, elə cə binanın künc hissəsinin eyvanlarla dövrələnməsi onun memarlıq görkəminə xüsusi çəkisizlik və zəriflik verirdi. Yüngüllük və çəkisizlik təəsüratı - eyvanları ayıran alüminium çərçivəyə salınmış arakəsmələrin həlli, binanın mərmərlə üzlüyü vasitəsi ilə daha da güclənmişdir. Eyvanların üfq bölgülərinin ritmi binanın daha irimiqyaslı həll edilmiş tamamlayıcı hissəsi sahəsində dolğunlaşır. Mehmanxana binasının baş girişini çox irəli çıxan günlük nəzərə çarpdırırdı.

Tərtibatında mərmər, ağac, metal, travertin, sintetik xalçalar və s. tətbiq edilən binanın interyerləri də maraqlı həll edilmişdir. Vestibül dayaqlarının və tavanın üzlənməsində güzgülərin məntiqli istifadəsi ağır çəkili dayaqların vizual baxımdan yüngülləşməsinə və iç məkanın genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

Restoran salonunda istifadə edilən həmin üsul bu salonun görkəminə təntənəli təəsürat verirdi.

«Abşeron» mehmanxanasının binası (1985-ci il) Azadlıq meydanının əks tərəfində, Azərbaycan mehmanxanasına qarşı simmetrik yerləşmişdir. Bu binaların həcm və obraz həlləri arasında önəmli fərqlərin olmasına baxmayaraq, onlar kompozisiya baxımından biri-birini xatırladırdı (şəkil 3).

Şəkil 3. «Abşeron» mehmanxanasının binası

«Abşeron» mehmanxanasının tutum həcmi də 1200 nömrəlik nəzərdə tutulmuşdur. İctimai təyinatlı yerləşgə qrupu birinci üç mərtəbədə yerləşmişdir. Birinci mərtəbədə lift holları və yarım dairəvi pilləkənləri olan vestibül qrupu, kafe və inzibati işçilərin yerləşgələri nəzərdə tutulurdu. İkinci və üçüncü mərtəbələrdə iri restoran və banket salonları və kinozal yerləşirdi. Dördüncü mərtəbədən on beşinci mərtəbəyə kimi bütün xidmət növləri ilə təmin edilən yaşayış nömrələri yerləşirdi.

Mehmanxananın Azadlıq meydanına istiqamətlənən baş fasadı şaquli erkerlərlə bölünən zərif eyvanlar şəbəkəsinin vasitəsi ilə formalaşmışdır. Anadlaşdırılmış alüminiumdan düzəldilmiş dörd cüt erkerlərin vasitəsi ilə burada şaquli bölgü ritmi yaranırdı. Birinci üç mərtəbənin ictimai təyinatlı yerləşgələrinə aparan dairəvi, təntənəli pilləkənlərin yarım dairəvi çıxıntıları binanın plastik zənginliyinə səbəb olmuşdur. Mehmanxana binasının fasadı açıq-boz rəngli mərmərlə üzlənmiş, yarım dairəvi çıxıntıları isə mozaika ilə bəzədilmişdir.

Rabitə qovşağı - Baş poçt idarəsinin binası (1980-ci il) «Azadlıq» meydanının tikilişinin komponentlərindən biridir. Bina H-şəkilli formaya malikdir, onun iki əsas korpusu «Azərbaycan» küçəsinə və «Azadlıq» meydanına (doqquz mərtəbəli korpus) və Üzeyir Hacıbəyov küçəsinə (altı mərtəbəli korpus) çıxır. Hər-iki korpus dörd mərtəbəli orta korpusla əlaqələnir. Baş korpusda Bakı Baş poçt idarəsi yerləşir. Baş korpusun Meydana çıxan fasad böyük həcmli şüşələnmiş səthlərlə iri miqyaslar əsasında həll edilmişdir. Onun əsas memarlıq aksenti plastika vasitəsi ilə nəzərə çarpdırılan iri portal şəklində malik baş girişdən ibarətdir. Tünd-qırmızı rəngli qranitdən tikilən bu giriş

şüşələnmiş səthin və açıq-boz rəngli mərmərin fonunda təsirli görünür. Binanın interyerinin kompozisiya mərkəzi - ikinci mərtəbəyə aparan təntənəli, mərkəzi pilləkən yerləşən vestibüldən ibarətdir. Vestibülün bədii-memarlıq tərtibatında memarlıqla monumental dekorativ incəsənətin sintezinə böyük yer verilmişdir. Baş girişin əks tərəfində yerləşən divarın geniş səthi mozaik panno ilə bəzədilmişdir. Birinci mərtəbənin salonunda çox fiqurlu mozaik kompozisiya bütün salon divarını tutan və onun əsas dekorativ elementidir.

Üzeyir Hacıbəyov küçəsinə çıxan fasadın plastikası özünəməxsus işıq-kölgə təəsüratı yaradan çıxıntılı konfigurasiyaya malik şüşə səthlər vasitəsi ilə yaranır. Bu üsul yay yerləşmələri kimi xidmət edən milli şüşəbənd formalarından bəhrələnmişdir. İki əsas korpus arasında lazım olan əlaqəni təmin edən dörd mərtəbəli həcmdə 200 yerlik yeməxana, 300 nəfərlik müşavirə salonu və digər xidmət yerləşmələri nəzərdə tutulmuşdur.

Tikintisi 1983-cü ildə başa çatın Ş.Məmmədova adına Opera studiyasının binası Bakı şəhərinin mərkəzi rayonunun kiçik kvartalında yerləşən mövcud Azdövlət konservatoriyası binasına əlavə tikili kimi birləşmişdir. Bu tikili üçün ərazi imkanları olduqca məhdud idi. Layihənin müəllifi olan M.Hüseynov bu ərazi sahəsini maksimal dərəcədə istifadə etmişdir. Binanın həcmnin böyüdülməsi məqsədi ilə, küçənin səkisi birinci mərtəbənin təğ sırası vasitəsi ilə yaranan passaj şəklində həll edilmişdir.

İkinci mərtəbədə nəzərdə tutulan tamaşa salonu bu passajın üzərində yerləşir. 800 yerlik tamaşa salonunda opera və musiqili-dram tamaşalarının nümayişinə imkan yaradan yarım dairəvi geniş səhnə hissəsi nəzərdə tutulmuşdur. Amfiteatr şəklində həll edilmiş salon əlverişli akustik keyfiyyətlərə və nümayiş qabiliyyətinə malikdir. Binanın fasadlarının memarlığı lakonikdir. Ensiz Ç.Mustafayev küçəsinə çıxan fasad birinci mərtəbəsi passajın təğ sırası kimi həll edilən açıq divar şəklindədir. Təğ sırasının miqyas və şəkli əlverişli nəzərdə tutulmuş, hamar divarları daşıyan təğlər gərgin forma-ya malikdir. Travertinlə üzlənən və xalq musiqiçilərinin tuncdan maskaları ilə bəzədilən divar özü də ifadəli həll edilmişdir.

M. Hüseynovun layihələndirdiyi Bakı metropoliteninin üç stansiyası öz memarlıq tərtibatı baxımından yeraltı sarayları xatırladır. Daha maraqlı memarlıq görkəminə malik stansiyalardan biri - N.Nərimanov metro stansiyasıdır (1967). Metro stansiyasının yeraltı vestibülünün açılmış gül şəklində zərif sütunları və ulduzvari tavanı xüsusi təmtəraq təəsüratını yaradır. Stansiyanın yeraltı vestibülü tirsiz örtüyə malik sütun tiplidir. Yol divarlarına yönələn süni

işıq yeraltı salonun xüsusi genişlik və təmtəraq təəsüratını yaradır. Açılmış gül şəklində zərif sütunlar mərkəzi keçidin «səkisiz» ulduzvari tavanı daşıyır.

Nizami metro stansiyasının binası (1976) şəhərin qədim hissəsində, üç-dörd mərtəbəli, sıx, daş tikinti sahəsinin əhatəsində yerləşmişdir. Stansiyanın yerüstü pavilyonunun yaxınlığında günbəzi sanki stansiya binasının üzərində vizual baxımdan uçan məscid yerləşir. «Nizami» stansiyasının yerüstü pavilyonunun memarlığında milli memarlıq mövzularından geniş istifadə olunmuş, bu da müasir inşaat materiallarının geniş istifadəsi ilə birgə ifadəli, müasir və ruhən milli memarlıq əsərinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Şəkil 4. Nizami metro stansiyasının yeraltı vestibülü

Stansiyanın dərinədə tikilmiş yeraltı vestibülü pilon tiplidir (şəkil 4). Onun memarlığı açıq keçid tağları ilə dekorativ tağlı pilonlar uyğunlaşan tağ sırasından formalaşır. Burada Bakıda ilk dəfə tətbiq edilən dekorativ mozaikadan geniş istifadə olunmuşdur. Azərbaycanın xalq rəssamı M. Abdullayevin rəsmləri əsasında Nizaminin ölməz əsərlərinin mövzularının əsasında işlənən mozaik lövhə mərkəzi salonu bəzəyir. Mütənasib nisbətlər və tağların konfigurasiyası, maraqlı həll edilmiş işıqlanma və rəngarəng mozaika stansiyanın yadda qalan obrazının yaranmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunun laboratoriya korpusu və Bakmetrotiikntinin idarəsi ilə birləşmiş Elmlər Akademiyası metro stansiyasının yerüstü pavilyonu M. Hüseynovun 1980-ci illərinin yaradıcılığının daha maraqlı əsərlərdən biridir. Binanın aparıcı memarlıq mövzusu tağ sırasıdır. M. Hüseynov öz yaradıcılığında dəfələrlə müraciət etdiyi tağ mövzusu burada yeni nöqtəyi-nəzərdən şərh edilmişdir.

Birinci mərtəbələrin gözəl konfigurasiyalı çatma tağları yuxarı mərtəbələrin uzun kiçik tağları ilə birgə binanın kompozisiyasının əsasını təşkil edir. Tağın arxasında - baş fasadda metroya girişi vurğulayan geniş lociya yerləşir. Bu binanın memarlığında Azərbaycan xalq memarlığında geniş tətbiq edilən şüşələnmiş eyvan - şüşəbənd üsulu maraqlı şərh edilmişdir. Binanın yuxarı mərtəbələri nazik alüminium çərçivəli zərif tağ açırmaları ilə bəzədilən sanki örtülü, ikimərtəbəli eyvan yaradan aşağı mərtəbədən xeyli irəli çıxır. Bina travertinlə üzlənmiş, tağların dirək və arxivoltları tünd-boz rəngli travertinlə nəzərə çarpdırılmışdır. Xalq ənənələrin müasir nöqteyi-nəzərdən istifadəsi, memarlıq kütlələrin ahəngdarlığı, nisbətlərin mütənəsibliyi və miqyaslılıq bu binanın memarlığının klassik tamamlayıcısıdır.

M.Hüseynov yaradıcılığı həm də fərdi memarlıq ansamblının yaradılması kimi iri miqyaslı şəhərsalma həlləri ilə də xarakterikdir. “Azadlıq” meydanı kompleksi (1960-1980) müəllifin layihəsinə əsasən inkişaf etmiş və memarlıq ansamblının zaman və məkan çərçivəsinə inkişafının maraqlı nümunəsidir. “Azadlıq” meydanının arxasındakı və Üzeyir Hacıbəyov küçəsinə çıxan 10 mərtəbəli yaşayış binalarının (1974-1982) rəşional memarlığı da meydanın ansamblı ilə vəhdət təşkil edir. Beləliklə, M.Ə.Hüseynovun 1960-1980-cı illərin yaradıcılıq fəaliyyətinin öyrənilməsi həmin illərin Sovet memarlığının üslub şəraitlərinin və inkişaf yollarının müəyyən edilməsində böyük maraq kəsb edir.

Açar sözlər: memarlıq, Bakı şəhəri, yaradıcılıq, M.A.Hüseynov, ictimai binalar.

ƏDƏBİYYAT

1. Бретаницкий Л., Саламзаде А., Архитектура Советского Азербайджана. М., 1973
2. Касимзаде Э.А. Проблемы развития Азербайджанской Советской архитектуры на современном этапе. Баку, 1967
3. Эфендизаде Р.М. Архитектура Советского Азербайджана. М., 1986.

Мехрибан Микаилова (Азербайджан)**Архитектурная деятельность М.А.Усейнова в 1960-1980-х годах**

Новаторская линия творчества академика М.А.Усейнова приходится в основном к 1960-1980-м годам. Именно в эти годы в результате плодотворной архитектурной деятельности автора город Баку был обогащен новыми зданиями и приобрел своеобразный облик. В этот период была сформирована простая, эффективная новая творческая линия архитектора, которая использовала возможности современной техники. Именно благодаря творчеству М.А.Усейнова его уникальные общественные здания создали неповторимый своеобразный облик города Баку тех лет. Наиболее важные творения вышеупомянутого периода архитектора - станции метро, здание Главпочтамта и связи и три гостиницы (гостиницы «Москва», «Азербайджан» и «Абшерон») которые к сожалению позже были снесены.

Ключевые слова: архитектура, город Баку, творчество, М.А.Усейнов, общественные здания.

Mehriban Mikayilova (Azerbaijan)**M.A. Huseynov's activities in architecture in 1960-80s.**

Academician M.A.Huseynov's innovative line of creativity mainly falls to 1960 and 1980s. It was during these years that as a result of the author's fruitful activities the architecture in Baku was enriched with new buildings and the city acquired a peculiar appearance. During these years when he created new simple and effective ways in architecture using the latest technology. It is because of Huseynov's unique approach that the public buildings created a unique kind of image of Baku in those years. Among the most important creations of the aforementioned period are the metro, post office and three major hotels including "Moscow", "Azerbaijan" and "Absheron". Unfortunately, those were later demolished.

Keywords: architecture, city of Baku, creativity, M.A.Huseynov, public buildings.